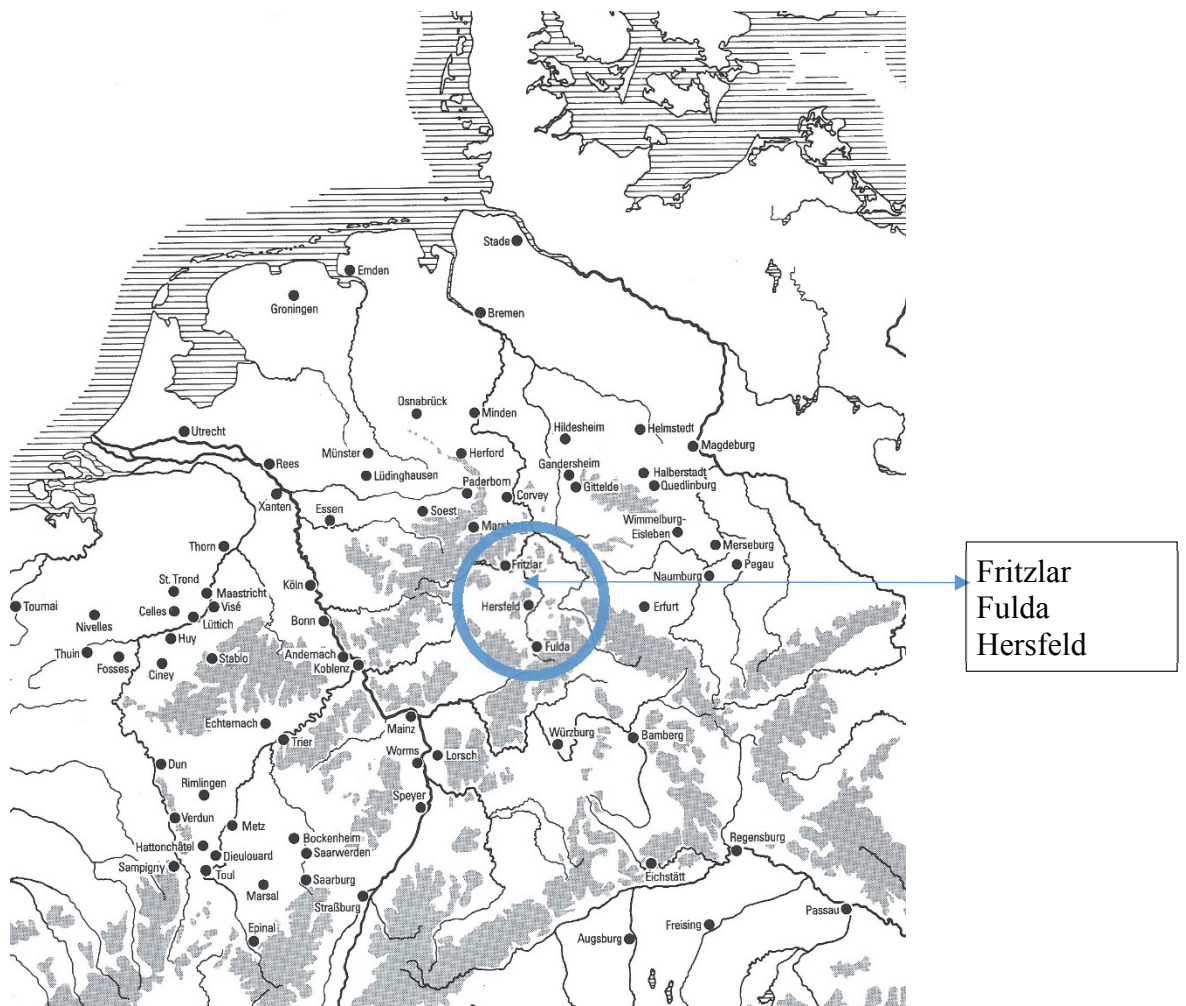

Vikingatida tyska mynt från Fritzlar, Fulda och Hersfeld funna i Sverige

Uppsats (II) i arkeologi
Stockholms universitet
Vt 2016
Av Bengt Gunnar Herrström
Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

<i>Abstract</i>	1
1 Inledning	2
1.1 Syfte, metod, teori	2
1.2 Definitioner, ordförklaringar	2
2 Viss tidigare forskning om vikingatida tyska myntfynd i Sverige	3
3 Om tysk historia och de tre städerna	3
4.1 Fynd i Sverige	4
4.2 Myntning i Tyskland	4
4.3 Myntherrar	4
5 Analys av mynttyper från Fritzlar, Fulda och Hersfeld	4
5.1 Fritzlar	4
5.2 Fulda	6
5.3 Hersfeld	7
6 Resultat	8
7 Sammanfattning	8
8 Referenser	8
9 Kronologi- och resultatförteckning	9

Abstract

This paper studies the late Viking Age coins from the German cities of Fritzlar, Fulda and Hersfeld found in Sweden. The aim is to establish a relative and, if possible, also an absolute chronology.

Omslag: Karta 27 Den kyrkliga ("geistliche") adelns myntorter 1024-1125 på grundval av det numismatiska materialet (detalj; Kluge 1991:69).

1 Inledning

Vid Numismatiska forskningsgruppen på institutionen för arkeologi och antiken vid Stockholms universitet bedrivs sedan 1990 forskning kring den tyska myntpräglingen under vikingatiden. Föreliggande uppsats, som utgör ett litet inslag i detta arbete, studerar fynd i Sverige av mynt från senare vikingatid (900-1150) från de tre städerna Fritzlar, Fulda och Hersfeld, belägna i mellersta Tyskland i vad som tidigare var hertigdömet Franken, idag i förbundslandet Hessen.

1.1 Syfte, metod, teori

Att fastställa präglingstiden för mynten.

Att avgöra vem som var myntherre.

Att upprätta dels en relativ kronologi, dels om möjligt en absolut kronologi.

Fynden i Sverige av vikingatida mynt från Fritzlar, Fulda och Hersfeld uppgår idag till 98 stycken från 34 orter. Fynden har ordnats i en databas. Uppgifterna i databasen har sedan studerats tillsammans med beskrivningar, bilder och analyser i flera olika verk (se avsnitt Viss tidigare forskning... nedan). Exempel är Hermann Dannenbergs verk från 1876-1905 där nära 2 200 tyska mynttyper analyserats, Gert Hatz skrift om handeln mellan Sverige och Tyskland under del av vikingatiden, Walter Hävernicks bok 1935 om mynt från Köln, Richard Gaettens bok 1955 om myntningen i Fulda, och CNS (Corpus Nummorum Suecorum, se nedan avsnitt 2) liksom uppsatser av bl.a. Kenneth Jonsson, Gert och Vera Hatz, och Peter Ilisch. Metoden har varit kvantitativ och kvalitativ vid försöken att bedöma mynttypernas kronologi. I det arbetet spelar storleken på ett myntfynd en viktig roll. Ju större fynd och fler mynt som påträffats, desto säkrare blir bedömningen av präglingstiden. Noteras bör dock att 17 fynd från 9 orter saknar nummer hos Dannenberg eller Hävernicks. De kan därför inte analyseras närmare.

Varför grävdes mynt (och andra silverföremål) ner eller gömdes och förblev gömda? En specialstudie som gjorts på Gotland i slutet av 1970-talet visade att skatterna i flertalet fall återfunnits inne i ett av gårdens hus. Det låg måhända rituella motiv bakom nedgrävningen/undangömmningen av silvret. Kanske har de utländska mynten använts som sådana i högre grad än man tidigare föreställt sig (Burenhult 1999:411f, 417, 420ff). Silver-skatterna, "medvetna för människorna", kan ha brukats som s.k. "odalmarkörer", särskilt då på Gotland där andra sådana markörer som runstenar och gravhögar är ovanliga (Carlsson 1999:497). Förklaringarna kan således vara flera. I vart fall har det visat sig att silverskatterna på Gotland är så talrika att varje gård kan ha haft en egen (Burenhult 1999:421), kanske t. o. m. flera (Carlsson 1999:497). Därutöver har skattfyndplatserna, vilket Majvor Östergren visat, innehållit rader med andra föremål i varierande skick – smycken, järnföremål m.m. Detta skulle kunna tyda på att man lämnat dem med avsikt – Carlsson undrar om här kan finnas en koppling till "den rituella tanken om gården och odalen?" (Carlsson 1999:497). Att döma av von Heijnes avhandling präglades vikingatiden av förändringsprocesser som bl.a. gällde synen på och inställningen till mynt och metaller. Föreställningar, som grundlagts i tidigare kontakter med metaller, kom att påverkas och förändras av att mynt nu kom in i landet. Von Heijne betecknar vikingatiden som en "tid av ideologisk hybridisering av åskådningar kring religion, härskarideal, människosyn, rättsväsende och mynt." (von Heijne 2004: 30-33). Allt detta kan bidra till att förklaringarna bakom hanteringen av myntskatterna (nedgrävning eller gömning) kan vara flera och mångfacetterade.

1.2 Definitioner, ordförklaringar

Dbg-nr	Mynttypens nummer i den tyske numismatikern Hermann Dannenbergs verk.
Efterprägling	Mynt som präglats med andra mynt som förebild.
Frånsida	Den sida på ett mynt som i regel anger myntort. Jfr <i>åtsida</i> nedan (baksidan).
Häv-nr	Mynttypens nummer i den tyske numismatikern Walter Hävernicks verk 1935.
Inskrift	Text på mynt.
Kronologi	<i>Absolut</i> : den exakta präglingsperioden för en mynttyp; <i>relativ</i> : den inbördes ordningen mellan mynttyper utan exakt årtal för präglingen.
Landskapsförkortningar	Bl = Blekinge; Dr = Dalarna; Go = Gotland; Nb = Norrbotten; Sk = Skåne; Sm = Småland; Sö = Sörmland; Up = Uppland; Vg = Västergötland; Öl = Öland.
Myntherre	Den som har mynträtten, i regel kungen/kejsaren.

Myntort	Den ort där myntet präglats.
Myntträtt	Rätten att utge mynt. Myntherren kan förläna myntningsrätt till underlydande furste, (ärke)biskop eller abbot i kloster.
Omskrift	Text som löper runt bilden på ett mynt.
Präglingstid	Den tid under vilken en mynttyp präglades.
Tpq	" <i>Terminus post quem</i> ", yngsta myntet i en skatt eller ett myntfynd som anger när skatten tidigast kan vara nedlagd.
Åtsida	Den sida av ett mynt som i regel anger myntherre (framsidan).

2 Viss tidigare forskning om vikingatida tyska myntfynd i Sverige

Grundläggande är det verk som den tyske numismatikern *Hermann Dannenberg* (Dbg) utarbetade under åren 1876 till 1905 med analyser av nära 2 200 vikingatida tyska mynttyper. Ett annat verk av stor vikt för svensk del är den tyske forskaren *Gert Hatz'* bok "*Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*" (Hatz 1974) som anger antal mynt för tyska myntorter för varje svensk fyndort i ett tabellverk. Hatz har även publicerat sig särskilt om ett av de svenska fynden, i Burge på Gotland, och tillsammans med sin hustru Vera även skrivit om den tidigaste myntningen i Fulda. Den tyske numismatikern *Walter Hävernich* utgav 1935 "*Die Münzen von Köln*" som berör uppsatsens städer, då vissa mynt är s. k. efterpräglingar efter Köln-mynt. *Richard Gaettens* utgav 1957 "*Das Geld- und Münzwesen der Abtei Fulda im Hochmittelalter*" och *Bernd Kluge* "*Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier*" 1991. *CNS*, "*Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*" (Catalogue of Coins from the Viking age found in Sweden) är ett svenskt verk med detaljerad information om utländska myntfynd här under 800- till 1000-talen, utgivet sedan 1975 till 2010 av Vitterhetsakademien i samarbete med Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms universitet, därefter i digital form av den sistnämnda. *CNS* har dock haft begränsad tillämplighet, då få av de nu aktuella svenska fyndorterna behandlats där. Uppsatser om myntning i Tyskland och/eller i de tre orterna har skrivits av bl.a. *Kenneth Jonsson*, *Gert* och *Vera Hatz*, och *Peter Ilisch*.

3 Om tysk historia och de tre städerna

De tre städerna *Fritzlar*, *Fulda* och (*Bad*) *Hersfeld* (idag i förbundslandet *Hessen* i mellersta Tyskland) tillhörde under den aktuella perioden det som år 962, när *Otto I* kröntes till kejsare, blev det heliga romerska riket av tysk nation. Städerna låg i hertigdömet *Franken* som var ett av Tysklands fem viktiga s. k. stamhertigdömen, vilkas relationer med kejsarmakten stundtals var konfliktfyllda. *Karl* den stores vidsträckta rike hade splittrats efter hans och senare hans sons och efterträdarens död - så småningom utkristalliserades ett västfrankiskt (*Frankrike*) och ett östfrankiskt rike (*Tyskland*). Det nya kejsardömet blev dock närmast en stor och splittrad feodalstat (*Kirkinen* 1984 del 7:238). Kyrkan hade redan under *Otto I* (kung 936-62, kejsare 962-73) fått vissa kungliga rättigheter ("regalian rights"), varigenom kyrkan fick skattefrihet och viss rättslig makt samt rätten att prägla mynt (*Fuhrmann* 1986:34).

Klostret i *Fritzlar* grundades på 730-talet av S:t *Bonifatius* (senare avbildad på mynt från *Fulda*). Staden utgjorde en viktig ort på vägen mellan *Rhen/Mainz*-området och *Sachsen* med en marknad från början av 1000-talet. Det är under *Mainz* som *Fritzlar* blir myntort. (*Schwind* 1989 i *LMA* IV:981f). År 744 grundas klostret i *Fulda* av S:t *Bonifatius* vilket 765 blir kungligt och senare får bl.a. rätt att välja abbot. Klostret beviljas av *Henrik II* år 1019 mynt- och marknadsrättigheter. Myntherre blir abboten. Staden *Fulda* hade ett gynnsamt läge vid riksvägen från *Frankfurt* till *Erfurt/Leipzig* (*Sandmann* 1989 i *LMA* IV:1020ff om klostret; *Ehbrecht* 1989 i *LMA* IV:1022f om staden). I *Hersfeld* grundas ett kloster under åren 769-775 med rätt att välja abbot samt mynt-rättigheter för denne. Även *Hersfeld* var välbeläget från handelssynpunkt (*Struve* 1989 i *LMA* IV:2182f).

Ortnamnen kan variera på mynten. *Fritzlar* betecknas med *FRIDESLAR*, *Fulda* med *FVLDA*, *FVLDA CIVITAS*, och *Hersfeld* med *HERVELDIA* (*HEREVELDIA*), *HE(RESFOR)D*, *HEROCAMP*IA CIVIT(AS), (*Kluge* 1991:117f).

4 Tyska vikingatida mynt

4.1 Fynd i Sverige

I Sverige har drygt 259 000 vikingatida mynt från andra länder påträffats. Av dessa utgör mynt från tyska myntorter den största enskilda gruppen med nära 108 000 mynt. Av de svenska landskapen dominerar Gotland helt v.g. myntfynd med ca två tredjedelar av mynten (Jonsson 2015:53f). Nya fynd görs årligen (Jonsson muntligt 2016). Utländska mynt begagnades inte som sådana i Sverige. Istället var det silverinnehållet som avgjorde värdet på myntet utifrån dess vikt. Detta lät sig göras eftersom silverhalten i mynten höll sig kring eller över 90 % (Jonsson 2015:51). Det är inte bara i Sverige som stora vikingatida myntfynd gjorts utan även i andra Östersjöstater som Ryssland, Polen och östra Tyskland (f.d. DDR). Handel är anledningen till att mynten importerats till Sverige och Tyskland spelade därvidlag en huvudroll (Jonsson 1999:419).

4.2 Myntning i Tyskland

Utmärkande för den tyska myntningen under senare vikingatid (ca 950-1125) är den enorma mängden olika mynttyper och det stora antalet myntorter - Dannenberg har som nämnts analyserat och avbildat inemot 2 200 olika typer (Dbg; Jonsson 2007:109). Det stora antalet myntorter hängde samman med att en rad olika makthavare hade rätt att präglade mynt, inte bara kejsaren och kungar utan även kloster, ärkebiskopar, biskopar, hertigar, grevar m.fl. (Kluge 1991:68; i bilaga VII redovisas sju ärkebiskopar, 29 biskopar och 33 kloster som är myntherrar under tiden 1024 – 1125). Det fanns mer än 170 tyska myntverk under senare vikingatid (Jonsson 2007:109). Mynten var av silver (Fuhrmann 1986:23). Tyska mynt är i flera fall dåligt präglade – en del av myntets yta kan vara mer eller mindre blank (den prägling som finns kan också vara svag eller svårläst). Det gäller även mynt från de nu aktuella orterna. Uppgifterna på mynten är därför inte alltid lättolkade.

4.3 Myntherrar

Kungen/kejsaren innehade mynträkten men kunde ge myntningsrätt i förläning till världsliga eller kyrkliga furstar. Klostret i Fulda fick av kejsar Henrik II myntningsrätt under abbot Richard (1018 – 39), en rätt som löpte vidare under i vart fall abbot Egbert 1048 – 58 (Dbg I:4f). Ärkebiskopen i Mainz hade myntningsrätt för Fritzlar (Dbg I:8). Ärkebiskoparna Wezilo och Ruthard har låtit präglade mynt för Fritzlar som påträffats i Sverige (se nedan). Abboten i klostret i Hersfeld beviljas som nämnts ovan mynträttighet. För alla tre orterna förekommer mynt utan uppgift om myntherre. Istället avbildas den helige Bonifatius på mynt från Fulda (se nedan).

5 Analys av mynttyper från Fritzlar, Fulda och Hersfeld

5.1 Fritzlar

5.1.1 Hävernicks mynttyper

Hävernicks betecknar typerna 109, 113 och 114, vilka är de typer som påträffats i Sverige, som efterpräglingsmynt till de senare Köln-kejsarna vid namn Otto, gruppen hessiska präglingsmynt.

Häv 109, myntort ej angiven. Denar/pfennig. Typen förs till Fritzlar av Hävernicks, som menar att den rikliga förekomsten av den i det stora fyndet i Fulda 1897 gör att det ligger nära till hands att den härrör från en närbelägen hessisk myntort (dvs. Fritzlar, min anm.) (Häv. 1935:34, 39).

Hävernicks redovisar fyra varianter av denna typ. Variant *b* skiljer sig tydligt från de tre andra:

b) Åtsida: + VVBAlIIIIIIIVi symbol (upphöjt T?); *frånsida: ** genomstruket bakvänt **S / OLONII / / A**.

Varianterna *a*, *c* och *d* liknar däremot varandra. De skiljer sig åt som grupp mot variant *b*, och i viss mån sinsemellan, genom något olikartade texter på åtsidan. På frånsidan är alla fyra varianter rätt lika varandra. Samtliga varianter har på *åtsidan* en inre pärlring runt ett kors i vars alla hörn finns en kula. Utanför omskriften finns en yttre pärlring. Texten på *frånsidan* omges av en pärlring (Häv. 1935:39).

Fyndplatser i Sverige: Tio ex har påträffats, samtliga i Johannishus, Bl, med tpqt år 1120. Fyndet är stort, inalles 4 157 mynt (3 456 tyska).

Hävernicks anser att Fulda-fyndet 1897 möjliggör ett antagande om en präglingsperiod kring 1100 (Häv 1935:39). Det förefaller rimligt och passar även bra med tpqt som bör vara tillförlitligt eftersom det svenska fyndet är så stort, både totalt och av denna mynttyp.

Häv 113, Fritzlar, typen är identisk med Dbg 870. Denar/pfennig

Åtsida a) **+FRIDE**(S liggande)**LARO**, eller b) **+F/////LAR**, innanför en pärlring ett kors i vars hörn finns en kula i vart och ett, utanför omskriften en andra pärlring. Frånsida: a) **S** (genomstruket) / **COLONI** / **A**, i en pärlring; b) frånsidan densamma som för variant a (Häv. 1935:39).

Fyndorter Sverige: Norledet Bosarve Glammunds Äspinge Sanda Gärestad Sibbenarve Änggårde Mannegårda

Antal	1 x	1 x	1 x	12 x	1 x	1 x	1 x	1 x	1 x
TPQ	1029	1036	1047	1047	1047	1056	1079	1084	1102
Tot antal	190	363	1 197	8 446	1 394	1 413	793	1 042	2 457
Därav tyska	112	270	913	4 400	1 153	1 064	635	872	1 508
Landskap	Vg	Go	Go	Sk	Dr	Go	Go	Go	Go

Tpqt för det lilla fyndet i Norledet anses nu vara något senare (Jonsson muntligt 2016).

Häv 114_obestämd myntort (Fritzlar?)

Denar (Pfennig). Åtsida: **+ PPIDES**(liggande) **///// R**; frånsida: **S** (symbol i form av litet **o** upptill) / **O**(med prick i)**LO**(O med prick i)**NI** / **+ A**. I övrigt som typ 113.

Fyndorter Sverige: Österby Kännungs Störlinge Sanda Garde Änggårda Kattlunds l Broungs

Antal	1 x	12 x	2 x	4 x	1 x	1 x	1 x	1 x
TPQT	1024	1025	1036	1036	1047	1084	1088	1089
Tot antal mynt	203	1 425	1 902	1 304	335	1 042	1 553	552
Därav tyska	39	692	233	1 153	203	872	1 032	507
Landskap i SE	Go	Go	Go	Dr	Go	Go	Go	Go

Anm.: Kattlunds: endast 267 tyska mynt är bevarade (Hatz 1974:tab 350).

Tpqt för fyndet i Kännungs bör vara senare än 1025 (Jonsson muntligt 2016).

Dateringen av mynten påverkas av storleken på fyndet – de många mynten (typ 113) från bl.a. Äspinge, Sanda och Gärestad ger därför större säkerhet för tpqt 1047, en tid som dessutom var en högkonjunktur (Jonsson muntligt 2016) och därför torde ha inneburit en betydande myntimport. Omvänt är dateringen osäker för de små fynden, t.ex. Norledet och Österby.

Myntherre för dessa typer bör ha varit ärkebiskopen i Mainz (Kluge 1991:110). När de tidigaste mynten av dessa typer präglades var Aribo (1021-31) ärkebiskop. Av hans prägling finns mynt från Erfurt men inte från Mainz eller Fritzlar. Hans efterträdare däremot präglade mynt i Mainz (Bardo 1031-51 fram till Ruthard 1088-1109), ett par ärkebiskopar även i Erfurt (Kluge 1991:112). Mynt från Fritzlar (under Mainz' ärkestift) som präglats under ärkebiskoparna Wezilo 1084-88 och nämnde Ruthard finns i de svenska fynden. Men frågan kan ställas varför ärkebiskop Aribo präglat mynt endast i Erfurt och kanske i Fritzlar. Har hans mynt från Mainz inte påträffats än eller kan Aribo ha befunnit sig i en konflikt i Mainz som omöjliggjorde hans myntprägling där?

Hävernicks bedömning är att typ 113 präglats i början av 1000-talet (Häv. 1935:39). Typ 114 visar en liknande bild som 113. Men myntning i Fritzlar har sannolikt inte skett före 1024 – Kluge (1991:108, 110) för upp Fritzlar som myntort under Mainz för perioden 1024-1125 men inte för perioden innan (900-1024). Mot denna bakgrund bör de båda typerna ha präglats något senare än Hävernicks föreslår, förslagsvis kring 1030 för typ 113 och kring 1025 för typ 114.

5.1.2. Dannenbergers mynttyper (Dbg)

a) Anonym myntherre, myntort Fritzlar

Dbg 870 (= Häv. 113)

Åtsida: kors med kulor i varje hörn text text **+FRIDE**(liggande **S**)**LARO**(O med prick i), yttre och inre pärlring.

Frånsida: enbart text, **COLONI** med ett genomstruket **S** ovanför **L** och ett **A** under **L**, yttre pärlring (Dbg V:plansch 38).

Fyndplatser i Sverige: Två ex, Lilla Klintegårde, Go, inalles 1 540 mynt (1 042 tyska), tpqt 1036. Typen är identisk med Häv 113 (Häv. 1935:39), och bör ha samma präglingstid, dvs. kring 1030.

b) Myntherre ärkebiskop Wezilo (1084-88) av Mainz (det stift Fritzlar tillhörde)

Dbg 1657

Åtsida: bröstbild en face av man med tonsur och kräkla, text ...**EIINOAI**. *Frånsida:* kors med 4 kulor i hörnen, text **+RI.....RE** (Dbg II:662).

Fyndplats i Sverige: Ett ex, i Burge Go, i ett myntfynd på 3 058 mynt (2 865 tyska), med tpqt år 1143 (Hatz 2001:13f).

När Dannenberg föreslår ärkebiskop Wezilo som myntherre, gör han det utifrån en jämförelse med ett antal mynttyper från Nordheim. Det är dock inte helt lätt att utläsa stöd för valet av Wezilo som myntherre ur bildmaterialet (Dbg V:plansch 77, typ 1592-1602) eller från beskrivningen av de olika mynttyperna (Dbg II:662). Men om Wezilo ska anses vara myntherre, så förefaller det rimligt att anta att präglingstiden ligger tidigare än 1143. Wezilo efterträds av 1088 av Ruthard som förblir ärkebiskop i 21 år (se Dbg 2072 nedan) och som präglar egna mynt. Mot den bakgrunden bör Dbg 1657 ha präglats under Wezilos ämbetsperiod, dvs. 1084-88.

c) Myntherre ärkebiskop Ruthard (1088 – 1109)

Dbg 2072

Åtsida: man en face med tonsur och både kräkla och korsstav, text **+ROTH.....**. *Frånsida:* kors med kula i varje hörn, text **+I.I.DI.C.TS..I**, (punkterna står mitt på raden i höjled, **S** är spegelvänt). Präglingen av korset på myntets åtsida slår igenom på åtsidan, ett fenomen Dannenberg anser sig kunna notera för de s.k. Fritzlar-pfennige (Dbg 1656 och 1657) – han för därför typen till Fritzlar (Dbg IV:927).

Fyndplatser i Sverige: Tre ex, varav ett ex i Burge Go, på 3 058 mynt (2 865 tyska) med tpqt år 1143, ett ex i Mannegårda II, Go, 2 457 mynt (1 508 tyska), med tpqt år 1102, samt ett ex i Hallsarve Go, 1 942 mynt (838 tyska) med tpqt år 1106/7.

Mynttypen bör ha präglats under ärkebiskopens 21 år långa ämbetsinnehav, förslagsvis på 1090-talet.

5.2 Fulda

Typerna Dbg 871 – 73 är s.k. *Bonifatius-mynt* som kännetecknas av att helgonet S:t Bonifatius, Fulda-klostrets grundare, avbildas på mynten i st.f. myntherren. Enligt Hatz utgör de lejonparten av denarer från Fulda, vilka nästan uteslutande påträffats i det stora fyndet i Fulda 1897. En präglingstid för dessa som sträcker sig från mynträttsförläningen 1019 fram till mitten av 1100-talet, dvs. den tidpunkt då det är säkerställt att man började prägla brakteater, förefaller Hatz möjlig (Hatz 2004:119). Dannenberg anser för sin del att det är svårt att tillskriva abbot Richard mynttypen 871, som han påpekar har stora likheter med påföljande typ (872, av abbot Egbert). Dannenberg redovisar en forskarkollegas mening att tydliga skillnader finns mellan typ 871 och abbot Egberts mynt (t.ex. 872), varför abbot Richard bör anses som myntherre (Dbg I:332). I sin diskussion av dessa mynttyper skriver Hatz antagandet om abbot Richard har stöd av Gaettens (jfr Gaettens 1957:30f), särskilt som präglingen tydligt visar på en förebild från stiftet, de s. k. Kilians-pfennige som präglades där i stort antal och flera varianter och som med säkerhet dateras till biskop Meginhard I:s tid (1018 – 34), dock utan biskopsnamn. Hatz redovisar att Gaettens tillskriver bestämda abbotar myntherreskap, såsom Ruthart, Gottfried, Wolfhelm och Erlulf (ämbetsperiod mellan 1075 och 1122) (Hatz 2004:118f; jfr Gaettens 1957:typerna 4-31). I motsats till Gaettens vill dock Hatz inte göra detta – en sådan åtgärd ifråga om anonyma mynt blir ganska vag och kan ge en skenbar säkerhet i bestämningen av mynttyperna (Hatz 2004:119).

a) Myntherre abbot Richard/anonym (1018-39)

Dbg 871

Åtsida: text **+SCS BON-I(FACI)VS** (helgonet S:t Bonifacius) bröstbild i högerprofil; *frånsida:* text **+FVLDA** samt bild av en byggnad. Uppgift om myntherre saknas på myntet. Hatz anser att denna mynttyp uppenbarligen ("offenbar") präglades under längre tid än abbots ämbetsperiod (Hatz 2004:126).

Fyndort	Uppveda	Mickels	Skålö	Blacksta	Södertälje	Fjälkinge	Stale I	Sibbenarve	Johannishus
Antal	1 x	1 x	1 x	1 x	1 x	1 x	1 x	1 x	7 x
TPQT	1051	1056	1056	1060	1060	1068	1070	1079	1120
Tot mynt	195	250	410	687	175	646	6 000	793	4 157
Tyska	152	196	304	137	169	361	599	635	3 456
Landskap	Up	Go	Dr	Sö	Sö	Sk	Go	Go	Bl

Anm: Södertälje: endast 97 tyska mynt bevarade (Hatz 1974:tab 311), Stale: 399 tyska mynt bevarade (Hatz 1974:tab 321).

Många av fynden är små och innehåller flera obestämda mynt, vilket påverkar dateringsmöjligheterna. Först fynden i Fjälkinge och Stale är större och kan ge ett säkrare underlag för bedömning av präglingstiden. Den bör ligga kring 1060/65.

Nämnas kan att myntimporten minskade starkt kring 1055 p.g.a. att vissa utländska myntorter blandade in alltför mycket koppar i silvret (Jonsson muntligt 2016).

b) Myntherre abbot Egbert (1048-58), bild av S:t Bonifatius

Dbg 872

Åtsida: text (Scs) **BO-N....** liknande bröstbild (som 871); *frånsida:* **EGBERHT CO**, kors med **VITA** i

hörnen/vinklarna. Att åtsidans bild saknar gloria betyder inte att den behöver föreställa abboten – enligt Dannenberg har även andra mynttyper avbildat helgon på sådant vis (Dbg I:332f).

Fyndplats i Sverige: Ett ex, på obestämd ort, Go, totalantal mynt 43, varav 41 tyska, tpqt 1056.

Det mycket lilla fyndet gör slutsatser om präglingstiden osäkra men mynttypen bör ha präglats under abbotens ämbetsid.

c) Anonym myntherre, bild av S:t Bonifatius

Dbg 873

Åtsida: **S BONIF** (baklänges), bild av huvud och hand med biskopskräkla i vänsterprofil; *frånsida:*

FVL(bakvänt)DA runt om ett kors i mitten av myntet. Präglingen av frånsidans kors slår igenom på åtsidan och liknar den som görs för en halvbrakteat, hävdar Dannenberg (Dbg I:333).

Fyndplats i Sverige: Ett ex, i Fjälkinge Sk, i ett fynd på 646 mynt (361 tyska), tpqt 1068.

Dannenberg anser att präglingen av mynttypen påminner om den för halvbrakteater – därför menar han att den bör ha präglats i början av 1100-talet. Han nämner tre abbotar vid den tiden som tänkbara myntherrar, Wolfhelm (1109 – 14), Erlholf (1114 – 22) eller Ulrich (1122 – 27) (Dbg I:333). Det svenska fyndet är litet totalt sett och omfattar bara ett ex av den aktuella mynttypen. Dannenbergs förslag till myntherrar ligger dock inte i linje med tpqt på 1068.

En präglingstid kring 1060/65 föreslås.

Dbg 1919

Åtsida: text **+SBONIF_ACIVS**, (första **S**:et genomstruket), huvud höger; *frånsida:* **(oF)V LDA**, kors.

Fyndplats i Sverige: Ett ex hittat, i Gråträsk Nb i ett mycket litet fynd, totalt 123 stycken (26 tyska) med tpqt år 1075.

Med ett så litet fynd, som f ö är ett offerfynd, är det vanskligt att dra några mer bestämda slutsatser. En präglingstid kring 1065-70 kan vara tänkbar.

Dbg 1920

Åtsida: text **S(BO)N(I)FAC**, (**A**:et utan tvärestreck); bröstbild med kräkla; *frånsida:* fylld punkt**FVLDA**, (**L**:et uppochnar och bakåtvänt), kors.

Fyndplats i Sverige: Ett ex, i Gannarve I Go, i ett fynd på 1 240 mynt (1 064 tyska) med tpqt 1120

Även här är fyndet relativt litet. En präglingstid kring 1110 skulle kunna tänkas.

5.3 Hersfeld

a) Myntherre abbot Rudhard (1059-72)

Dbg 1658 (1660?)

Åtsida: **+RV.....** abbotens bröstbild; *frånsida:* **+HE.....D** bild av mur med 4 torn. Enligt Dannenberg talar åtsidans "RV" för abbot Rudhard som myntherre och frånsidans "He..d" för "Herisfeld", alltså Hersfeld. Han påpekar dock likheten med typ 1660 (Erfurt, ärkebiskop Lupold) men detta namn passar inte in på åtsidans bokstäver "RV" (Dbg II:662).

Fyndplatser i Sverige: Två ex, ett i Johannishus Bl, i ett stort fynd på 4 157 mynt (3 456 tyska) med tpqt år 1120, samt ett i Sibbenarve Go, med 793 mynt (635 tyska) tpqt år 1079.

Rudhard förefaller vara den förste abbot i Hersfeld som präglar mynt i eget namn. Mynttypen bör vara präglad efter 1059, då hans ämbetsperiod inleddes.

b) Anonym myntherre

Dbg 2098

Åtsida: +S/MVIICVCOEFAENsymbolA, bröstbild av man (abbot?) med lans med vimpel och korsstav; *frånsida: +MLIAETANCHS*, kors med en kula och små punkter i hörnen. Dannenberg för en diskussion om tolkningen av frånsidans text, eftersom andra forskare uttytt den annorlunda, men då endast ett mynt av denna typ har påträffats i Sverige, skulle det föra för långt att ta upp den diskussionen här (Dbg IV:932).

Fyndplats i Sverige: Ett ex, i Burge Go, i ett fynd på 3 058 mynt totalt (2 865 tyska) med tpqt 1143.

På grundval av ett enda fynd av detta mynt är det svårt att dra några mer precisa slutsatser om tidpunkten för präglingen, även om det totala myntfyndet är stort. 1130-talet skulle kunna vara en tänkbar präglingstid.

6 Resultat

Genomgången av de vikingatida mynt från Fritzlar, Fulda och Hersfeld som hittats i Sverige har först och främst lett fram till en relativ kronologi. Endast få mynt från dessa städer har hittats här och ganska många av dem har inte klassificerats typmässigt i de båda stora klassningssystemen, Hermann Dannenberg från tiden 1876-1905 och Walter Hävernicks 1935. Vidare har det erbjudit svårigheter att fynden av mynten ofta är små till antalet, vilket minskar säkerheten i försöken att fastställa präglingstid. Ju fler mynt i ett fynd, på desto säkrare grund vilar bedömningen av präglingstid.

En samlad översikt över resultatet framgår av kronologi- och resultatförteckningen (s. 9-10), där Dannenberg-typerna avbildas (Hävernicks typer har tyvärr inte kunnat återges i bild här), tillsammans med uppgifter om antal mynt funna i Sverige (totalt, tyska, resp. mynt från de tre städerna), uppgift om tpqt för fynden av mynttyperna ifråga samt förslag på präglingstid.

Flertalet myntfynd härrör från andra halvan av 1000-talet. Det gäller Dannenberg-typerna. Hävernicks-typerna visar delvis en annan bild – två av dem bedöms vara präglade på 1020- eller 1030-talet och den tredje kring 1100. De båda tidiga typerna omfattar båda 20 ex eller fler medan den senare är hälften så stor – den typen har dessutom endast påträffats på en enda ort i Sverige, låt vara i ett mycket stort fynd. De tidiga typerna är spridda på 8-9 orter i landet och uppvisar både mycket stora och mycket små fynd.

En absolut kronologi skulle kunna avse de mynttyper där myntherrens namn återfinns på myntet och där denne har en etablerad ämbetsperiod. De svenska myntfynden från dessa tre orter innehåller fyra sådana fynd med två ärkebiskopar (i Mainz, för Fritzlar) och två abbotar (för klostren i Fulda resp. Hersfeld) som myntherrar vilka omnämns på mynten, typerna Dbg 872, 1657, 1658 och 2072.

7 Sammanfattning

En studie av de vikingatida mynttyper från Fritzlar, Fulda och Hersfeld som påträffats i Sverige har resulterat i en relativ kronologi och några fall även en absolut. Försöken att fastställa tidpunkter för präglingen av mynt-typerna påverkas av att det rör sig om ett litet antal mynt totalt sett från dessa tre städer som hittats i Sverige och ofta endast enstaka mynt på varje fyndort i Sverige. Det finns ett samband mellan antalet mynt i ett fynd och graden av säkerhet i bedömningen av präglingstid – ju fler mynt, desto större säkerhet. De fynd där en absolut kronologi kunnat göras är sådana där myntherrens namn återges på myntet och där denne har en ämbetsperiod som är historiskt belagd (ärkebiskop, biskop, abbot). Då bör mynttypen vara präglad under dennes ämbetsperiod.

8 Referenser

Burenhult, G. (red.) *Arkeologi i Norden 2*. Natur och Kultur. Stockholm 1999.

Carlsson, A. Vikingatidens samhälle på Gotland. I: Burenhult, G. (red.) *Arkeologi i Norden 2*. Natur och Kultur. Stockholm 1999.

Dannenberg, H. (Dbg), *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. Oförändrat eftertryck 2001 av Berlin-upplagan 1876-1905.

Furhmann, H. *Germany in the High Middle Ages c. 1050-1200*. Cambridge University Press. Cambridge 1986.

Gaettens, R. *Das Geld- und Münzwesen der Abtei Fulda im Hochmittelalter*. Verlag Parzeller & Co. Fulda 1957.

Hatz, G. och V. (Hatz 2004), Zur Verbreitung der ältesten Münzen der Reichsabtei Fulda im Ostseeraum. I: *Älteste Münzen der Reichsabtei Fulda*. Fundamenta Historiae, utgiven av Reiner Cunz (Hannover). Hannover 2004.

Hatz, G. (Hatz 2001), Die deutschen Münzen des Fundes von Burge I, Ksp. Lummelunda, Gotland (tpq 1143). *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*. NS 16. Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademien. Stockholm 2001.

Hatz, G. (Hatz 1974), *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der später Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*. Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademien. Almqvist & Wiksell. Lund 1974.

von Heijne, C. *Särpräglat. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Bleking och Halland (ca 800-1130)*. Stockholm Studies in Archaeology 31. Stockholm 2004.

Hävernicks, Walter. *Die Münzen von Köln*. Im Verlag von Paul Neubner, Köln 1935.

Jonsson, K. (Jonsson 2015), Viking Age coins found in Sweden. I: *Small Things Wide Horizons, Studies in Honour of Birgitta Hårdh*, red. L. Larsson, F. Ekengren, B. Helgesson and B. Söderberg. Archaeopress Ltd. Oxford 2015.

Jonsson, K. (Jonsson 2007), Coin Circulation In Viking-Age Germany. I: *Money Circulation In Antiquity, the Middle Ages and Modern Times: Time, Range, Intensity*. International Symposium of the 50th anniversary of Wiadomości Numizmatyczne, Warsaw, 13-14 October, 2006 (red. Suchodolski, S & Bogucki, M.) Warszawa-Kraków 2007.

Jonsson, K. (Jonsson 1999), Mynt - en materialgrupp med nya förutsättningar. I: Burenhult, G. (red): *Arkeologi i Norden 2*. Natur och Kultur. Stockholm 1999.

Kirkinen, H. Europas födelse. I: *Bonniers världshistoria del 7*. Huvudred. Erling Bjöl. Bonniers. Stockholm 1984.

Kluge, B. (Kluge 1991), *Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125)*. Jan Thorbeck Verlag. Sigmaringen 1991.

Lexikon des Mittelalters, (LMA), band IV, Artemis Verlag, München und Zürich 1989, artiklar om Fritzlar av F. Schwind, om Fulda av M. Sandmann och W. Ehbrecht, samt om Hersfeld av T. Struve.

Muntliga uppgifter:

Prof. K Jonsson, Numismatiska forskningsgruppen (Jonsson 2016).

9 Kronologi- och resultatförteckning

		<u>Myntfynd i Sverige</u>			
<u>Mynttyper</u>		<u>Totalt/tyska</u>	<u>Fri/Fu/Her</u>	<u>Tpqt</u>	<u>Präglingstid</u>
<i>Dannenberg-typer: bild med nummer.</i>					
<i>Hävernicks typer kan ej avbildas här.</i>					
Häv 114	(Fritzlar?)	7 551/3 996	23 ex	1024 – 1089	kring 1025
	Fritzlar	1 540/1 042	3 ex	1036	1030
Häv 113 (= Dbg 870)	Fritzlar	17 295/10 927	20 ex	1030-tal - 1102	kring 1030
	Fritzlar	3 000+/2 865	1 ex	1143	1084-88

Fritzlar

7 399+/5 211

2 ex 1102/1106/1143 1090-talet

Häv 109

Fritzlar

4 157/3 456

10 ex 1120

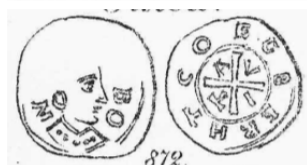
kring 1100

Fulda

13 041/5 737

15 ex 1051-1120 1060/65

Fulda

43/41

1 ex 1056 1050

Fulda

646/361

1 ex 1068 1060/65

Fulda

123/26

1 ex 1075 1065-70

Fulda

1 240/1 064

1 ex 1120 1110

Hersfeld

4 950/4 091

2 ex 1079/1120 Efter 1059

2098

Hersfeld

3 000+/2 865

1 ex 1143 1130-talet

Stockholms
universitet